

Tumult in Westbroek: 1885

Door Anne Doedens

Over een oplichter en bijgeloof

Opschudding in Westbroek: het begon allemaal met de gevangenneming van een oplichter, een zekere schipper Van Kleef, die veehouder Baas tegen betaling door handoplegging, bezweringsformules en inwrijven met wijwater beweerde te kunnen genezen van reumatiek. Van Kleef maakte de goedgegelovige boer wijs 'dat hij een zevende zoon was met een dubbelen kruishelm geboren en daardoor macht bezat mensen te genezen'. De kwakzalvende oplichter werd opgepakt en in mei 1885 tot twee maanden cel veroordeeld.

Een brandstichtster

Twee maanden later, op 29 juni, luidde voor het eerst in 20 jaar de brandklok in het dorp. Om 10 uur 's avonds rukte de brandweer uit, met de oeroude met handkracht bewogen brandspuit uit 1782 reed men gehaast naar de boerderij van boer Van Laar. Er was daar een hooibergbrand uitgebroken. Een ketellapper die gerepareerde spullen terug kwam brengen had vrouw Van Laar gewaarschuwd: 'de hooiberg staat in brand!' Het vuur werd met succes bestreden. De boer was gelukkig verzekerd en een deel van de hooiberg kon worden gered. Er werd aan opzet nog niet gedacht.

Een week later kraaide de rode haan weer op het erf van Van Laar, toen op vrijdag 9 juli om halftien 's avond een veeschuur in vuur en vlam stond. Met gevaar voor eigen leven haalde een zekere Barneveld- mogelijk een buurman of knecht - de dieren uit de brandende stal. Bij het blussen hielp het dienstmeid van de boer duchtig mee: Willempje Schotsman, een arme meid, gekleed in kleren die schril afstaken bij die van de vrouw en dochter van Van Laar en ongelukkig met haar werk.

Na deze brand kon er geen sprake meer zijn van toeval: het vuur moest opzettelijk aangestoken zijn! De Maartensdijkse rijksveldwachter Van Woudenburg slaagde erin de dader op te sporen, met behulp van zijn collega's Van Heemsbergen en Tetenburg, respectievelijk uit Achttienhoven en Blauwkapel: Willempje Schotsman. Zij was een jonge vrouw van 19 jaar, die in 1866 in Nijkerk was geboren en in Maartensdijk woonde. Ze werkte sinds nog maar sinds maart 1885 op de boerderij. Ze bekende, dat ze met een lucifer beide branden had aangestoken en werd op zondag 4 juli naar Utrecht gebracht en opgesloten. In haar cel probeerde ze zich van het leven te beroven door zichzelf te wurgen. Nog juist op tijd, terwijl ze al in zwijm lag, werd dat ontdekt en voorkomen.

De jonge brandstichtster stond op woensdag terecht voor het Amsterdamse gerechtshof. Snikkend zat ze in de beklagdenbank. Bij het verhoor verklaarde ze dat de boer haar slechts behandelde en uitvloekte, dat zijn veertienjarige dochtertje haar uitschold, *'omdat ze armer was en weinig kleren had.'* Waarom ze brand gesticht had wist ze niet te zeggen. De boer en zijn vrouwen wisten van de prins geen kwaad, *'een slechte behandeling, hoezo?'* De openbare aanklager eiste een gevangenisstraf van vijf jaar. De verdediging wees als verzachtende omstandigheid op Willempje's *'scheve lichaamsbouw'* die haar geestelijk welzijn negatief zou beïnvloeden. Hij vroeg vrijspraak en een onderzoek door deskundigen. Dat gebeurde niet: een week later werd het vonnis gewezen: de dienstbode moest drie jaar de cel in.

Willempje zou naar haar vrijlating trouwen met de Maartensdijker Willem Bouwhuis en drie kinderen krijgen. Ze lijkt daarna in Utrecht te zijn gaan wonen. Na de vermelding van de geboorte van haar derde kind verdwijnt Willempje Schotsman in de nevelen van het verleden en vernemen we niets meer over haar.

Een vreemd natuurverschijnsel.

Het jaar was nog niet voorbij of nieuwe opschudding in het dorp haalde de pers. Begin december werd het dorp in het veen opgeschrikt door een niet onbekend, maar zich nu wel erg indringend manifesterend natuurverschijnsel. De boomgaard van een Westbroekse boer werd in het donker van de winteravond door een groot *'dwaallicht'* zo fel in het licht gezet dat het wel dag leek. Heel Westbroek kwam kijken. In feite ging het om zelf ontbrandend moerasgas. Methaan dat uit het veen opsteeg.

Bronnen

Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 21 mei 1885:

'De rechtbank te Utrecht deed Maandag uitspraak in de zaak tegen Joh. van Kleef, schipper te Utrecht, beklaagd van oplichting, te Westbroek gepleegd. De rechtbank nam daarbij als bewezen aan, dat beklaagde in den loop van dit jaar den veehouder J. Baas te Westbroek, die aan rheumatiek op de borst leed en aan wien hij verteld had, dat hij een zevende zoon was met een dubbelen kruishelm geboren en daardoor macht bezat menschen te genezen. herhaaldelijk onder het uitspreken eener formule over de kleederen heeft gestreken en dien persoon daarbij heeft voorgeschreven zich met een zoogenaamd 'heilig water' (volgens beklaagdes eigen erkentenis wijwater) te wrijven. Voor dat strijken heeft hij f3 gevraagd, voorgevende voor dat geld voor diens genezing te zullen laten bidden, 't geen echter niet geschiedde, daar hij het verteerd heeft. De rechtbank veroordeelde hem tot twee maanden celstraf.'

De Standaard, 1 juli 1885:

'Men schrijft ons uit Westbroek: Heden - 29 Juni - ongeveer 10 ure des avonds, werd onze gemeente verontrust door het gelui van de brandklok, welk geluid in geen 20 jaar te dezer

plaatse is gehoord. De brand was ontstaan in een hooiberg en zou waarschijnlijk den ganschen voorraad hooi en den berg hebben vernield, zoo niet door het krachtige optreden der brandweer, die binnen korten tijd op de plaats des onheils aanwezig was, het vuur in dan aanvang was gestuit De oorzaak van den brand is onbekend. Alles was tegen brandschade verzekerd.'

De Gooi en Eemlander, 11 juli 1885:

'Zondagochtend is te Utrecht gevangelijk binnengebracht W. S., een meisje van 18 jaren, van Maartensdijk, verdacht van brandstichting. Zij heeft, volgens haar eigen bekentenis, Maandagavond 11. te half 10 uren den hooiberg van W. v. Laar, te Westbroek, bij wien zij sedert Maart diende, in brand gestoken met een lucifer. De brand werd vrij spoedig gebluscht; zij zelf hielp aan de blussching mede. Vrijdag-namiddag heeft zij wederom een brandende turfkoel in den stal gebracht; na een half uur stond deze in vlam; het vee werd gered; slechts eenige kalveren kregen lichte brandwonden. W. Barneveld heeft zich daarbij veel moeite gegeven en zijn leven gewaagd om het vee uit de vlam te halen. De rijksveldwachter W. van Woudenberg te Maartensdijk is gedurende een dag en twee nachten onvermoeid bezig geweest, om tot de ontdekking van den brandstichter te komen, waarin hij eindelijk is geslaagd met behulp van A. van Heemsbergen, gemeente- en onbezoldigd rijksveldwachter te Achttienhoven, en J. W. Tetenburg, rijksveldwachter te Blauwcapel, gemeente Maartensdijk. Het meisje, dat verdacht werd, heeft ten volle bekend. Zij heeft eene poging gedaan om zich door worging van het leven te berooven, en lag reeds in zwijm, meer het werd nog tijdig ontdekt.'

Handelsblad, 16 september 1885:

'Binnen geleid door een rijksveldwachter, neemt op de bank van de beschuldigen plaats een negentienjarig meisje, Willempje Schotsman, wonende te St. Maartensdijk. Op haar gelaat le niets bijzonders te lezen. De aanblik van al die deftige heeren met toga's brengt haar niet op haar gemak, ten minste, een aanhoudend snikken doet zich aanvankelijk hooren. Langzamerhand echter wordt zij bedaarder. Het feit waarvoor zij zich te verantwoorden heeft, is vrij eenvoudig. Willempje was dienstbode bij den landbouwer Willem Van Laar, te St. Maartensdijk. Op 29 Juni 's avonds om half tien had diens vrouw zich naar bed begeven, toen de ketellapper, die werk kwam terugbrengen, haar waarschuwde, dat de hooiberg op het erf aan het branden was.

Onmiddellijk was alles in rep en roer en toog men aan het blusschen. De beschuldigde hielp daarbij dapper mede en een gedeelte van den hooiberg werd gespaard. Den 3den Juli daaraanvolgend ontstond weer brand in een schuur van dezen landbouwer die geheel afbrandde. Het dienstmeisje Willempje werd door de politie van het dorp ondervraagd en bekende genoeg om den justitie aanleiding te geven haar in hechtenis te nemen en te vervolgen.

De beschuldigde bekende beide keeren. den brand te hebben gesticht door in den hooiberg en in de schuur een brandenden lucifer te werpen. Vier maanden was zij bij Van Laar in dienst geweest maar kon niet roemen op bijzonder goede behandeling; de baas bromde en vloekte dikwijls tegen haar en diens veertienjarig dochtertje beschimpte haar dikwijls omdat zij armer was en weinig kleeren had. Een rede om brand te stichten kon zij moeielijk opgeven; zij had veel van brand gedroomd en gemeend dien dan ook maar eens te moeten stichten, aldus beschuldigde. Haar meester en meesteres die onder de getuigen optraden lichtten de feiten toe, doch beweren niets van een slechte behandeling, die het meisje zou aangedaan zijn, te weten

Na afloop der getuigen-verhooren kwam het Openbaar Ministerie bij monde van den advocaat-generaal mr. Op ten Noort aan het woord. De ambtenaar was van meening dat de feiten [te weten][...] de beide brandstichtingen bewezen waren.

Tevens was de spreker van oordeel dat de verstandelijke vermogens van het meisje voldoende ontwikkeld waren, om aan to nemen dat men haar het feit kon aanrekenen. Op dien grond eischte de ambtenaar hare veroordeling tot 5 jaar gevangenisstraf. De verdediger, mr. J.C. van Eijk, trachtte aan te tonen dat de abnormale toestand van het lichaam van beschuldigde (zij was niet volkomen recht gebouwd) een even abnormalen toestand van de geestvermogens had te voorschijn geroepen, die de toerekenbaarheid hier uitsloot. Pleiter concludeerde daarom tot ontslag van rechtsvervolging, subsidiair tot 't bevelen van een onderzoek door deskundigen.'

Op 23 september viel in het Handelsblad te lezen: 'Bij arrest van het hof te Amsterdam werd heden Willempje Schotman, wegens opzettelijke brandstichting te St. Maartensdijk, veroordeeld tot gevangenisstraf van drie jaar.'

De Tijd, 7 december 1885

'Een geacht, bejaard ingezetene der gemeente Westbroek heeft dezer dagen, 's avonds omstreeks 9 uren, vergezeld van zijn kleinzoon en een knecht, op zijn hofstede buiten zijnde, als het ware midden in een vuur gestaan, een buitengewoon groot dwaallicht [gezien]. Het licht had zich verplaatst en was op een uitroep van den knecht 25 m. versprongen, had den geheelen boomgaard daghelder verlicht en dezen schijnbaar in brand gestoken, zoodat de eigenaar ernstig bevreesd was geworden voor zijn eigendom. Dan langzaam, dan snel, had het licht zich verplaatst en somtijds de gewone beweging der dwaallichten, - die daar trouwens niet zeldzaam zijn, - namelijk op en neer, aangenomen. Een half uur lang heeft men het verschijnsel om en bij zich waargenomen en ging eindelijk, daar het te lang duurde, in huis. De knecht was bevreesd, doch de kleinzoon, een jongen van 10 jaren, moet dapper aan de zijde van zijn grootvader zijn gebleven. Ziehier een bijdrage omtrent de uit zelf ontbrandend moerasgas bestaande dwaallichten wier blauwe vlam zoo weinig hitte geeft., dat zij geen brand kan veroorzaken. (Utrechts Dagblad).'

AD

